

Gyöngyös város önkormányzati törekvései 1847–1887 között

Misóczki Lajos

ABSTRACT: *Aspirations for Self-government in Gyöngyös between 1847–87.* The author is pioneering with this paper to present constantly reviving fights for self-government in Gyöngyös at the twilight of feudalism and the beginning of the civic era. The initial steps of the Reform Age, aspirations were helped by the circumstances of the 1849-49 Revolution and Fight for Independence. But the tyranny of the Bach era shattered the self-governmental achievements of Gyöngyös, by then a free agricultural town. Not only did the self-governmental aims revive and become realized after the Compromise of 1867, but the democratic traits of local administration were also strengthened. The aspiration of the mayors and self-governmental bodies of that time are still exemplary today.

1334. május 5-én, Visegrádon I. Károly városi kiváltságot adott Gyöngyösnek. Ettől kezdve jogállása 1848-ig földesúri mezőváros, 1848-1871 között mezőváros, 1872 után rendezett tanácsú város volt. Vizsgálódásom három korszakot érint, és a város polgári közigazgatási törekvéseit részletezi.

Előközdelmek

A magyar reformkor polgári-liberális politikai és társadalmi küzdelmei Gyöngyösön előbb sajátos módon visszhangzottak, majd az 1840-es évek elején be is következtek. Úgy tűnt, megérték a feltételek ahhoz, hogy a városi tanács véget vessen a feudális kötöttségeknek, felmondja a földesurak jogi fennhatóságát, és a földesúri mezővárosból önálló igazgatású (mező)várossá váljon ez a Mátra alji település. Természetesen ez az óhaj csak a legmerészebb polgárok körében fogalmazódott meg, hiszen a földesurak erről hallani sem akartak, a felettes hatóság, a vármegye és az országgyűlés most aligha foglalkozott volna ezzel az ügygel. A polgárság mégis törésig vitte „a köz érdekét”.¹

1842. március 23-án a városbíró, Csiba Antal, „a gyöngyösi privilégium lelkes bajnoka” népgyűlést hívott össze a városházára, mert úgy látta, hogy az „uraságok mind jobban leszorították a szabadalmakkal, vagy kiváltságokkal ... ellátott népet jogos te-

1 Az előközdelmek idejéből részletesen HORNER István 1863. 25.: Jegyzettrészeiben az 1765. évi „nagy zavar említetik”. (Horner) Végre, 1837. február 11-én a városházán kihírdették a vármegye leíratát, amely szerint V. Ferdinánd a város régi kiváltságait visszaállította. Ez azonban sem elvben, sem gyakorlatban nem valósult meg. Ezért is indult el 1842-ben az újabb küzdelem. SZABÓ László, Bártfai 1937. 51. SEBŐK László, Ethei 1881. 262.

réről”.² Csiba a népgyűlésen „a lakosokat nemcsak régi szabadságaikra emlékeztette, ... hanem a földesurak jogtalan beavatkozásait is a város dolgaiba” – örökítette meg a jeles nap eseményeit a kortárs történetíró.³ A városbíró ekkor a „valódi privilégium” megszerzését az adott társadalmi körülmények között képzelte el. Szándékával nemcsak népszerűséget szerzett, hanem a vékony rétegű polgárság mellé szövetségesül a város többi lakosát is maga mellé állította. „Bátorságban van az élet a városházánál” – jelszóval győztek a Csiba pártiak.⁴ Kezdeményezése mégis kudarccal végződött, mert a helybeli nemesek nevében hg. Eszterházy Pál pert indított a város ellen a földesúri függés és szolgáltatás további fenntartásáért.

Az újabb küzdelem az 1844. április 24-i bíróválasztáskor robbant ki. Ugyanis a választás téjé Csiba Antal és önkormányzati elképzelése, illetve Borhy Antal és a földesúri jogok csorbítatlansága volt. Az utóbbi két évben még inkább népszerűvé lett Csiba – a nemesek jelöltjével, Borhyval szemben a „vérengzésekkel és a városház ablakainak betörésével” lefolyt választáson fölényrel győzött.⁵ A gyöngyösi események híre egyszeriben országossá vált, mert a Nemzeti Újság szeptembertől többször is foglalkozott vele.⁶ A választás eredményeit figyelmen kívül hagyva a nemesek ismét perrel támadtak. A viszonylag gyorsan lefolytatott perben a választási eredményt megsemmisítették, és a vármegye felfüggesztette Csibát bírói hivatalából.⁷ Így a város önkormányzati ügye ismét zsákutcába jutott.

A forradalom és szabadságharc idején

A tanács – a korábbi 1842. és 1844. évi önkormányzati kudarcokat mérlegelve – körültekintőbben cselekedett. Az 1844. szeptember 9-én bírói székbe ültetett Kovách Józseffel 1847. június 28-ra népgyűlést hívatott egybe, amelyen a lakosok hangulatát az önkormányzat ügye mellé állította. Gyöngyös a gyűlésen elfogadott határozat értelmében a vármegyéhez

2 SEBŐK László, Ethei 1881. 263.

3 HORNER István 1863. 26.

4 Világ, 1842. máj. 7., 299. Gyöngyös

5 HORNER István 1863. 27. és SEBŐK László, Ethei, 1881, 263. Nagy Ferdinánd táblabíró vershen köszöntötte az ellenfelet, a „várospártiakat”, mert ő is a polgárság érdekeit pártolta. Gyöngyösi Kalendárium 1938, 148.:

„Mit szűnk óhajtott, s értelem emberi
Küzdvén erővel, régtől igényelnek,
elérve: – hálát mond az égnek,
S vígadoz e nyereségbe Gyöngyös.
Művelt tanács ül, s díszlik a behúzott
Asztal körül, és felkentje mind
Erény, Hit és a Törvénykezésnek,
Nép joga és szabadalma – biztos.

S kit bírónak tett a bizalom szava,
Foglald el bizton elnöki székedet,
Szegénynek s árváknak kezded nyújtsd,
Védd jogainkat, erényre nézz, s élj! ...”

Vö. még: Misóczki Lajos: Az 1844. évi gyöngyösi ribillió. Gyöngyösi Kis Extra, 1992. szept., 4. A választás c. egykorú verses leírás a Szerző tulajdonában.

6 Nemzeti Újság, 1844. szept. 11., 181. Vidéki levelezések c. rov., Hevesből – Gyöngyös. A vád néplázítás volt. Nemzeti Újság, 1844. nov. 26., 351. Csiba Antal: Heves – Gyöngyösről. Csiba visszautasította a vádat, és részletesen ismertette az előzményeket.

7 Uo., 1844. dec. 4., 372. Hevesből – Gyöngyös és HORNER István 1863. 27–28.

és a Helytartó-tanácshoz fellebbezett lakosainak a feudális megyei közmunkák alóli felmentéséért.⁸ Kétségtelen, a tanácsurak jól számítottak: Előbb a közmunkáktól, majd a többi köztartóségektől is megszabadulnak. Azonban a Helytartó-tanács Heves vármegye alispánjának címzett augusztus 1-ji leiratában kitért a „meghallgattatás és a jog szolgálata alól”, és az országgyűlési tárgyalásokra hivatkozva a vármegye hatáskörébe utalta a döntés jogát.⁹ Az alispán már szeptemberben intézkedett, mégpedig úgy, hogy megdorgálta a tanácsot, és a városbíró felmentette tisztségéből.¹⁰

A gyöngyösieket nagyon sértette az alispán eljárása. Hiszen a vármegye székhelye, Eger szintén ugyanakkor indított újabb harcot a polgári önkormányzatért, amelynek előzményei még az 1700-as évekig nyúltak vissza.¹¹ Eger – most éppen Gyöngyös kudarcán okulva – visszalépett, de csak azért, hogy 1848 januárjában kezdeményezzen. Ezúttal tanúi lehetünk a két város példás együttműködésének. Ugyanis február 12-én az egri városbíró és több tanácsos Gyöngyösre jött, és itt tárgyaltak a két város vezetői arról, hogyan fogjanak össze, hogy a „lakosok ... örökre megválthassák magukat”.¹² A pesti és a vidéki forradalmi események meggyorsították mindkét város lépéseit, és gazdasági, valamint társadalmi jogorvoslatra nyílt kilátás.

Gyöngyös az (1847)–1848: XXIII. tc. 2. §-ában körvonalazott középvárosok sorába került.¹³ Régi óhaját a forradalom áprilisi törvényei teljesítették. Szabad mezővárossá vált. Az 1848. július 26-i közgyűlésen ennek megfelelően rendezték meg az új, polgári közigazgatás, azaz a helyi önkormányzat tisztségviselőinek megválasztását.¹⁴ Bár a jelölő választmány által a képviselő-testületi tisztségviselőket nem választották, hanem megbízták, és csak a polgármestert választották szótöbbséggel. Nagy többséggel Jakab Mihály, a város tiszti ügyésze lett Gyöngyös első polgármestere. Július 29-én a polgármester-helyettes, egyben főbíró Borhy Antal, a főkapitány Panker Gábor, a tiszti ügyész Baráth József, a főjegyző Fodor Flórián, 6 tanácsos, 2 aljegyző, Horner István főorvos, valamint sebész, kapitányi biztos és a szállásmester nyerte el a polgárok közakarátát képviselő választmány bizalmát.¹⁵ A nevüket azért soroltam fel, hogy emlékezzünk rájuk, mert ők voltak Gyöngyös forradalmi korszakának első tisztségviselői, és mindannyian bekapcsolódtak a már zajló forradalom és szabadságharc küzdelmeibe. Büszke lokálpatrióták, akik a nemzet és az ország sorsát felemelni a városéval együtt képzelték el. Szvetitska Antal tanácsos a város polgáraihoz szólva kifejtette, a testület a forradalom vívmányai által is védelmezve, a szabadságküzdelem „napfényességű, dicső ége alatt” tetteivel fogja megmutatni azt, hogy méltó a polgárok bizalmára.¹⁶

Gyöngyös 1848-ban a polgári önkormányzat mellé választókerületi jogot is kapott. Polgárai a helyi önkormányzat megbízása előtt, még májusban megválasztották azt a 37 sze-

8 SZABÓ László, Bártfai 1938. 54.

9 Gyöngyös Város Tanács V. B. Irattára. Barna János-féle gy. Polgármesteri iratok 1848/1849–1950. Az 1848/1849. évi iratok, alispáni levelek, Gy., -jelzet (GYVT.VB.Pi.)

10 SZABÓ László, Bártfai 1938. 54.

11 Eger püspöki-földesúri város volt. Legátfogóbb feldolgozását l.: Nagy József: Eger története. Gondolat K., Athenaeum Ny., Budapest, 1978. Az önállósági küzdelmekre vö.: Szántó Imre: Eger püspöki város úrbéri és felszabadulási pere a 18. században. Heves megyei füzetek. I. Heves Megyei NyV., Eger, 1954.

12 SZABÓ László, Bártfai 1937. 54.

13 Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár 1836–1868., sz. 1848. évi törvénycikkek. Franklin T. Magyar Irod. Intézet és Kny., Budapest, 1896, 247. A tc. a pontja, a város, mint törvényhatóság (CJK-MT)

14 Uo., 4–15. §. 247–249.

15 MÁTRAI Sándor 1911. 166.

16 MOLNÁR József 1969. XI.

mélyt (közöttük csak egy nemes volt), aki a várost a megyegyűlésen képviselte. A június 26-i képviselő választáson pedig Almásy Pált a népképviselői országgyűlés első gyöngyösi küldöttévé választották.¹⁷ Almásy július 10-én az országgyűlés alelnöke lett. „Ekképpen hozott gyümölcsöt a legfelső fórumon az a kezdeményezés, amelyet hat évvel korábban Csiba Antal elindított.”¹⁸

A nyáron megérkezett Budáról az a jogi megerősítés, amely még az előző években megadta Gyöngyösnek a jogot az ‘elsőfolyamodású’ bíróság felállításához.¹⁹

Miután törvényesen is az önkormányzat és élén a polgármester vette kezébe a város ügyeinek intézését, azonnal a legnehezebb feladatokat kellett megoldania. Az egyik, a szabadcsapat kiállítása közvetlenül is az ország sorsához kapcsolódott. A már áprilisban felállított nemzetőrség ellátásával és elindításával augusztusig várt a város. 2-án indult el, és ért a hevesi táborba a gyöngyösi önkéntesek és besorozottak csapata Panker Gábor vezetésével. A polgármester ezekkel a gondolatokkal búcsúztatta őket: „Mindegyikük jól tudja, csatába indulnak, küzdeni. Vajh, de ki tudja, kit szólít magához a seregek legfőbb ura, és ki marad életben ... Segítse Isten, hogy a délvidéki magyarságon vérengző rácokat sereginkkel visszavessék ...”²⁰

A másik feladat szintén része volt az országos teendőknél, de a megoldása nemcsak a gyöngyösiekén múlt. Ez az örökválság ügye volt, amelynek intézését bizonytalan időre felfüggesztették. Idők távlatából láthatjuk, mindkét feladatot a kapcsolt többivel az önkormányzat gyorsan, körültekintően és az érdekeltek közreműködésével oldotta meg.²¹

Egyelőre a polgármester a város mindennapi életét megújító intézkedésekhez fogott. Mindegyike összlakossági érdeket szolgált, és közigazgatási-városrendezési eszközökkel oldotta meg. Augusztus 20-án a képviselő-testület szabályozta a városháza beosztását és a hivatalok ellátását. Megállapította a tisztviselők és a városi alkalmazottak évi fizetését. Néhány hét múlva foglalkozott a közbiztonsággal. Aztán határozattal megszüntette a Piac téren (ma a Fő tér) és a főbb utcákban a szenny- és személtlerakást. (Ezt a tettet tekinthetjük Gyöngyösön az első környezetvédelmi intézkedésnek.) Dr. Horner István előterjesztésére egészségügyi, piaci és tűzelhárítási rendtartást vezetett be. Térképezte a város bel- és külterületét, és kiterjesztette az éjszakai közvilágítást.²² A decemberi önkormányzati tanácskozáson Jakabnak azt jelentették a felelősök, hogy „az ügyek folyamatba tétettek”, némelyké befajítottak”, egy-kettőnek „hosszabb megvalósítási idő szükségeltetik”.²³ A polgármester, illetve az önkormányzat eredményeit másfél száz év távlatából is megsüvegelhetjük. Megvalósításuk még bekezdőben is nagy gondot jelentett, hát még honvédő harcok idején, sőt szín-

17 SZEDERKÉNYI Nándor 1893. 398. Ezzel megegyezően OROSZ Ernő 1909?. 61. OROSZ Ernő, BACHÓ László Dezséri 1939. 17–18. és MOLNÁR József 1969. XIV. idézi GYVT V.B.Pi. Jakab Mihály jelzet, 1848/1849–1857. L. még: FORGÁCS Ferenc 1929. 52.

18 MOLNÁR József 1969. XIV. Almásy Pál követte 1848 végén Puky Miklóst a Heves vármegyei rész kormánybiztosi hivatalában. 1849-ben Almásy a képviselőház elnöke Debrecenben. Április 14-én ő jelentette be a Habsburg-ház trónfosztását. Pukyról részletesen Juhász István: Egy 48-as kormánybiztos élete 1806–1887 (Puky Miklós). ECOPLAN Kft. Ny., Gyöngyös, 1995

19 BACHÓ László Dezséri 1939. 27.

20 MOLNÁR József 1969. XV. idézi GYVT V.B.Pi. 1848/1849–1857

21 MOLNÁR József 1969. XVI.

22 BACHÓ László Dezséri 1939. 33–34. November 23-án elfogadták a közösen elkészített rendtartást, amely szerint a közigazgatást a közgyűlés, kisgyűlés és a tanácsülés valósítja meg. SZABÓ László, Bártfai 1937. 55.

23 MOLNÁR József 1969. XVI. Idézi GYVT V.B.Pi. 1848/1849–1857

terén. Gyöngyös egykorú helyzetére vet fényt éppen a polgármester, Jakab Mihály hányatott sorsa. Miközben 1849. január 12-én az osztrákok, január 29-én a szabadságharcosok, február 10-én ismét az osztrákok, július 11-én az oroszok szállták meg a várost, Jakabot január 29. és július 10. között hadifogolyként Debrecenben őrizték. Ilyen körülmények között a képviselő-testület működése is szünetelt, csupán a főjegyző és felváltva 4 tanácsos intézte a halaszthatatlan hivatali teendőket.²⁴

Az önkényuralom korában

A világosi fegyverletétel hírére a hazamenekülő honvédek, bujdosók hozták. 1849 októberében a gyöngyösi önkormányzat néhány tagját és az oroszok által erőszakkal a polgármesteri székbe visszaültetett Jakab Mihályt tette meg a rend felelősévé a megszálló osztrák katonai hatóság. Jakab hiába tiltakozott a hivatali megbízás ellen, a megszállók minden rendeletet és egyéb intézkedést az ő nevében adtak ki. Így az október 28-án, a trónbitoló tiszteletére rendezett „hála- és békeünnep” díszbédjének meghívóit is, amely összefogott a kaszinó épületében tartották.²⁵ Tehát volt tovább is polgármestere Gyöngyösnek, azonban a tényleges hatalom az osztrákok kezébe került.

Haynau, Julius nevében intézkedő, 1849. szeptember 7-én Heves és Külső-Szolnok vármegye élére császári főbiztossá („egri kerületi főispán”) kinevezett Kapy Eduard a megbízójához méltóan tevékenykedett. Rendelkezéseit Földváry János megyefőnök („alispán”), októbertől pedig Majtényi László hajtotta végre. (Kapy első teendői közé tartozott a megyei közgyűlés, illetve önkormányzat feloszlata.) Miután 1850 elején Kapy a kettős megyét három kerületre osztotta, a gyöngyösi kerület élére Luby Istvánt állította.²⁶ (Hanis Imre csak a járás ügyeit intézte, a városét nem vállalta.) A közigazgatás vezetésével megbízott Luby István a fogolyként kezelt Jakab Mihály polgármesterrel együtt dolgozott. Jakab a meghagyott polgármesteri tisztét és a népszerűségét felhasználva hozzáfogott a város új tisztikarának, illetve tagjainak kiválogatásához. Bár Kapy nem oszlatta fel a gyöngyösi önkormányzatot és nem is váltotta le, amint azt az egrivel tette – a közeletti szerepléstől visszahúzódtott, vagy a bujdosásból hazatért önkormányzati tagok semmiféle tisztséget nem vállaltak. Örülhettek, hogy az 1848/1849-es szereplésükért, hivatalvállalásukért nem váltak a megtorlás áldozataivá.²⁷

Egyelőre a megszállók nem élesztették újjá az önkormányzatot. Ezért a nem létező városi tanácshoz címzett császári főbiztosi rendeleteket, leiratokban foglaltakat – a két hivatalnok – Luby és Jakab többnyire nem teljesítette. Egyszerűen azért, mert ketten kevesen voltak a feladatok ellátásához. Így aztán még szeptember 10-én is a gyöngyösi városháza

24 MOLNÁR József 1969. XVI.

25 BACHÓ László Dezséri 1938. 20.

26 SZEDERKÉNYI Nándor 1893. 416–418., OROSZ Ernő 1909?. 617.

27 HML, Eger Város Levéltára, V-1/a., 117. 950–953. A kezdődő megtorlásokra I.: HL, KK., III., A. Commandó, Pol. Sec., 1850–1851. OL, Geringer iratok, 1849/2163. Uo., Pr. 1851/987., 1852/1954. A feldolgozások közül Nagy József: A Heves megyei munkásmozgalom kezdeti szakasza 1850–1914. Heves megyei füzetek 7. HMNyV., Eger, 1956 – NAGY József 1978. 184. – MISÓCZKI Lajos 1978. 7., 44–68. – MISÓCZKI Lajos 1981. 30–41. – Sebestény Sándor: Csiky Sándor életpályája 1805–1892 = Kovács Béla szerk.: Tanulmányok Heves megye történetéből 6. Borsod MNyV., Miskolc, 1981. – MISÓCZKI Lajos 1995. 23–34. – HERMANN Róbert 1995. 121–160. Továbbá MOLNÁR József 1969. XVI. idézi GYVT V.B.Pi. 848/1849–1950. Az 1848/1849–1867 közötti vegyes iratok.

homlokzatán függhetett Kossuth Lajos életnagyságú képe „esőtől, szélől védetten”, mert nem akadt helybeli, aki onnan eltávolította volna.²⁸ Luby Jól látta azt is, hogy nem büntetheti meg a város lakosságát a megszállókkal szembeni gyűlöletükért, hiszen „százakat, vagy ezreket nem lövethet agyon az engedetlenségükért”.²⁹ Az ellenálló gyöngyösiekkel szembeni tehetetlensége legkirívóbban a Kossuth-bankok elkobzásakor látszott. November 19–20-án, az általa engedélyezett nagy vásáron „az árusok és vásárolók által közönségesen (általánosan, M. L.) elfogadtatott (volt) ez a bankójegy” – noha Kapy még az október 29-én kelt szigorú felhívásával a bankók azonnali begyűjtésére és megsemmisítésére utasította a nem létező városi tanácsot.³⁰

Nemcsak a közigazgatás szünetelt. Nem haladt előre a földesúri megváltás ügye sem. Igaz, az 1849. október 10-i császári nyílt parancs, amely elrendelte a földadókataszter összeállítását, egy időre a polgárságot és a volt nemességet egymás ellen ingerelte. Ekkor és utoljára Jakab polgármester, szemet hunyva minden addigi megaláztatására, elindította az egyezkedést a földesurak és a polgárok között. Tudott arról, hogy 1844-ben Csiba Antal a város levéltárában elhelyezte a kiváltságleveleket (másolati példányaikat, M. L.), amelyeket most előtárt, és tanulmányozásra egy általa kijelölt testület tagjai elé terjesztett. E testület, amelynek Cserha Ferenc (a város 1848/1849-es kapitányi biztosa, önkormányzati tagja), Bagi Ferenc és Megyeri József volt a tagja, megfogalmazta folyamodványát az uralkodóhoz, „Felső Császárnak” szólítva.³¹ Ezt Jakab levélben akarta Bécsbe küldeni. Azonban Cserháék számos gyöngyösi ösztönzésére „saját és polgártársaik nevében Bécsbe zárandokoltak, hogy panaszait a felső trón előtt előterjesztvén, a legmagasabb helyről segélyt és vigasztalást nyerjenek”.³² A császár meghallgatta őket, és az 1850. december 11-én írt válaszevele néhány főhatóság után intézkedésre az illetékes Heves vármegyei császári helytartóhoz került. Ő lázadónak minősítette a küldöttséget, és tagjait rövid időre bebörtönözte.³³ Jakab ezt a kudarcot kihasználva Lubytól a polgármestersége alóli felmentését kérte. Óhaja 1851. május 1-jén teljesült.³⁴

Az örökváltás ügye tovább is megoldatlan maradt. Főhg. Albrecht, Magyarország kormányzója 1851-ben meg sem hallgatta a gyöngyösieket. Csak 1852 nyarán jött el a kedvező alkalom az örökváltás ügyében, amikor Ferenc József magyarországi útja során Gyöngyösön is járt, és a polgárok panaszaira most hatásosan intézkedett. Megbízta Dobrzánszky Adolf helytartói titkárt (1849. július 11-én ő volt a várost megszálló orosz katonaság osztrák császári biztosa), királyi biztosként menjen Gyöngyösre, és intézkedjen.³⁵ Dobrzánszky, a jól ismert muszkavezető most a város érdekében gyorsan és hatásosan végezte a feladatát. Közbenjárására „egy részről szabadalmazott Gyöngyös város községe, más részről ugyan-

28 GYVT V.B. Irattára, Különgyűjtemény, Kovách László: Küzdelmeink 1849–1867 között. Kézirat, Gyöngyös, 1869. 2., a Heves Megyei Gazdasági Egyesület iratai között. Töredék. Kapy főbiztos a leiratait gyöngyösi városi tanácsnak, képviselő-testületnek, behatóságnak, városi hatóságnak címezte. A bizonytalan, változó címzés és megszólítás a város választott testületének időszakos hiányát tükrözi.

29 MOLNÁR József 1969. XVII.

30 HML, Gyöngyös Város Levéltára, V-101/b. Örök emlékü iratok, LI/39., forradalmi szám, 68., 302/849. (GYVL) Kapy olyan nagy buzgalommal végezte a kettős megyében dicstelen munkáját, hogy 1850. aug. 21-én megkapta az uralkodótól a Ferenc József-rend lovagkeresztjét. Pesti Napló, 1850. szept. 28., 2.

31 MOLNÁR József 1969. XVIII.

32 HORNER István 1863. 28.

33 HORNER István 1863. 29–30.

34 MÁRAI Sándor 1911. 169.

35 HORNER István 1863. 30–31. FORGÁCS Ferenc 1929. 56. SZŰCS Gyula 1930. 10.

azon város közbirtokosai között a gyöngyösi határban ez ideig szokásban volt mindennemű földesúri járulékokra nézve” 1852. október 16-án örökös váltság szerződést kötött.³⁶ A szerződésben vállalt áldozat nagyon megviselte a gyöngyösieket, de teljesült régi óhajuk. Végleg megszűnt földesúri kötöttségük, és amit Gyöngyös az 1848-as törvények értelmében elvben megkapott, most a gyakorlatban is megvalósult, azaz szabad mezővárossá vált.

Már csak az önkormányzat visszaállítása volt hátra. Jakab 1851. évi végleges távozása után Luby nem állított maga mellé polgármestert, mert nem láthatta, új társa mennyire fogja segíteni a teljhatalommal megbízott kerületi főnöki beosztásában. Azonban, amikor az örökváltság szerződés elkészült, kitént, a város lakossága nevében csak a felelős, helybeli polgármester írhatja alá. Ez a volt nemesek kifizetése fejében felvett városi kölcsönre is vonatkozott. Ezért Luby a polgárság képviselőinek óhajára egyedüli jelöltjüket, Svetitska Edét polgármesterré nyilvánította. Svetitska 1852. október 1-től kijelölt polgármesterként látta el hivatali teendőit.³⁷ Ő azonban nem elégedett meg a polgármesteri székkel, hanem már abban az évben újra akarta választatni az önkormányzatot. Ugyanis a tanács tagjai folyton a lemondásukkal tiltakoztak nála a császári megszállók kényszerű kiszolgálása miatt. Mivel a lakosság „a katonaságnak sem kenyeret, sem abrakot, sem pediglen egy szál szénát nem ad”, ezért mindent a tanácsnak kell előteremtenie – hangzott az indokuk.³⁸ Az éppen kibontakozó népi ellenállás megtörésére a hatalom máris intézkedett. A résztvevők felett 1853. január 21-én a gyöngyösi hadbíróóság ítélt, az önkormányzat tagjainak pedig megtiltotta a város elhagyását.³⁹ Svetitska egy évet várt, és 1854. januárjára Luby tudta és engedélye nélkül önkormányzat-választó népgyűlést hívott össze. Luby ezért a kezdeményezéséért azonnal felmentette Svetitskát a hivatalából, és a népgyűlést nem engedte megtartani.⁴⁰

Már úgy látszott, az önkormányzat további ügyében nincs előrelépés. Azonban az 1854. évi uralkodói rendelkezésnek megfelelően, amely előírta a helyhatóságok újraélesztését (ez a rendelet osztotta fel Magyarországot is és Erdélyt is 5-5 kerületre), a gyöngyösi polgármestert is, valamint az önkormányzatot is újrajelöltette a vármegye főnöke. 1854-ben a polgármesteri széket Panker János (Panker Gábornak, 1848-as főkapitánynak öccse) kapta meg, de mind az ő, mind a csökkentett létszámú önkormányzat szerepe továbbra is névleges maradt.⁴¹ Ne felejtsük, vizsgálódásunkban még mindig az önkényuralom idején tartunk!

Az újonnan választott önkormányzat, bár látszatra Luby bizalmát élvezte, alig cselekedhetett a város érdekében. Amikor 1856-ban a tanácsnokok a közkiadások csökkentését mérlegelve fel akarták számolni az „absolutismus egyik szomorú szüleményét”, az 1849/1850

36 85 földesúrnak a város 142 878 Ft-t fizetett, de a fedezetére 90 ezer forint kölcsönt kényszerült felvenni, amit 50 éven át törlesztett. HML, GYVL, GYVT levelezése, V-101/b. Az 1852. évi XX/75. sz. Ezzel megegyező MOLNÁR József 1969. XIX–XX. idézi GYVT V. B. P. i. 1848/1849–1950. Az 1852. évi vegyes iratok. Továbbá HORNER István 1863. 32–40. SEBŐK László, Ethei 1881, 277–282. SZEDERKÉNYI Nándor 1893. 421. FORGÁCS Ferenc 1929. 56. Eger püspök-földesúri függése 1854. dec. 10-én szűnt meg. SZEDERKÉNYI Nándor 1893. 420.

37 HORNER István 1863. 39.

38 HML, GYVL, GYVT, V-101/b/40., LIII/43., 6/1852. és MOLNÁR József 1969. XX.

39 HL, KK., A. Commandó K-13. Nr. 2935/11120. J-11/3., 117. sz., a Bach-korszak iratanyagából az 1. tétel, 112. csomó, 15/6. 1852–1853. évi I csomó, Gyöngyösi Rögtönítélő Bíróság, Standgericht 9. és MOLNÁR József 1969. XXI.

40 MOLNÁR József 1969. XXIII. Svetitska végleg visszahúzódott a közügyektől. Lehet, ezért nem büntették meg keményebben. Akkoriban kevésen múlt a köz ügyét képviselők, intézők lázadókénti, vagy összekülvökénti elítélése, amire 1850 után gyakran volt példa Gyöngyösön is. HL, KK, Militr District Commandó, Pest, 1848–1855. Nr. Res., 116. és 528. Pz.

41 MOLNÁR József 1969. XXII.

telén létesített katonai kórházat, előterjesztésükre a megyefőnök keményen válaszolt: Két városi esküdtet 1 hónapra a kaszánya fogdájába záratta, Pankert meg arra kötelezte, hogy a katonai ispotályra emeletet építtessen. Az egy emelet ráépítése 1857/1858-ban 1735 ezüst Ft összegű ráfordításával és lakossági közmunkával be is fejeződött.⁴² A gyöngyösi előljárók nem vártak sokáig a sértés „visszafizetésével”. 1858. április 8-án segítettek a Heves Megyei Gazdasági Egyesület megalapításában. Az alapítási felhívást a polgármester és a befolyásos Visontai Kovách László földbirtokos együtt fogalmazta. Innen eredően a gyöngyösi önkormányzatnak is érdeme az az alakuló értekezlet, amely „önvédelmi harcuk leveretése után” első közéleti hely volt arra, „hol a megye jobbjai együtt ily tömegesen találkozhattak”.⁴³

Az 1860. október 20-án kiadott októberi diploma rendelkezéseinek megfelelően december 12-én vármegyei közgyűlést és választást rendeztek. A vármegye kinyilvánította nemzeti érzelmét. A meghívottak az 1848-as törvényekhez ragaszkodó tisztikart választottak, élükön Bartakovics Béla érsek főispánnal. Ez az esemény Gyöngyös előljáróit is tette kész-tette és kimondták a gyöngyösi járásban főszolgabíróvá választott 48-as érzelmű Isaák Lászlóval az együttműködést.⁴⁴ Innen már csak egy lépés hiányzott az említett megyei közgyűlésnek a községi (=városi) önkormányzat helyreállítását célzó határozata végrehajtásától. Ez az 1860. december 27-én lefolyt tisztújításon meg is történt. Az egyik legnépszerűbb országos lap ekképpen számolt be az eseményről: „Gyöngyös város lakosságára is fölvirradt ... azon minden jó hazafi által óhajtvá várt örömnapp, melyen a 11 évi kényszerű leszorítatás után ismét fölléphetett azon jogos pályára, melyen lenyűgöző bilincseinek szétpattanása után a törvényes jog és igazság kiszolgáltatását a nemzeti alkotmányosság sérthetetlen pajzsa alatt intézheti.”⁴⁵ A megválasztott Főkövy Antalt 1861. január 1-jén a vármegyei megbízott beiktatta polgármesteri hivatalába. Azonban a város érdekében cselekedni szándékozó tanácsnak még egy évnyi ideje sem maradt a közügyek intézésére, mert az országgyűlés 1861. évi őszi feloszlása után a vidéki önkormányzatok is visszaszorultak.⁴⁶ Az abszolutizmus újabb bevezetésével Eger és Gyöngyös tisztségviselői lemondtak, mert „oly rendeletek teljesítésére szólítottak fel, amelyeket letett esküjük és elvállalt felelősségük nyomán teljesíteniök nem lehetett”.⁴⁷ Az önkényesen leváltott Bartakovics főispán helyét Földváry János vette át főispáni helytartó hivatali címmel, aki 1861 decemberében ideiglenesen felfüggesztette a gyöngyösi önkormányzat működését „megsértve a közakaratot”.⁴⁸ A gyöngyösi önkormányzat utóbbi két éves törekvését elismerően méltatta a kortárs történétíró: „(Az) 1860/1-ik évi úgynevezett alkotmányos ... időszak ugyan rövid volt, de annál terjedesebb a ... következtésekben ... (és) Gyöngyös városára nézve áldásos (év később már) nem” jött.⁴⁹

42 HORNER István 1863. 66., 83., MOLNÁR József 1969. XXII. Ebben az épületben, amely ma a Koháry utcában, a Szt. Erzsébet-templom tőszomszédságában van, 1867-ig működött a katonai kórház, utána kórházak, 1921–1996 között iskolák kaptak benne helyet.

43 CSOMOR Kálmán 1896. 4.

44 SZEDERKÉNYI Nándor 1893. 423–424. és MOLNÁR József 1969. XXII.

45 Pesti Napló, 1861. jan. 10., 3. Városi ügyek c. rov. a 19 tagú előljáróság tagjainak névsora ugyanitt.

46 SZEDERKÉNYI Nándor 1893. 430.

47 SZEDERKÉNYI Nándor 1893. 431. idézi az 1861. nov. 18-án, Egerben, Heves és Külső-Szolnok t. e. vármegyék tisztikara részéről gr. Szapáry Gyula első alispán elnöklete alatt tartott tanácskozás jk.-vét. Nem ismerjük az említett rendeleteket, amelyek esküjük ellen voltak.

48 SZEDERKÉNYI Nándor 1893. 435. és MOLNÁR József 1969. XXII.

49 HORNER István 1863. 43.

Földváry bízott Főkövy teljes együttműködésében, ám erre a gyöngyösi polgármester nem volt kapható. Végül is „egynemely okokból” eredően Főkövyt lemondatta, de az ő utódával, Simonyi Antallal sem volt felhőtlen a hivatali kapcsolata Földvárynak.⁵⁰

Az 1849–1867 közötti önkényuralmi időszak nyomasztó politikai és társadalmi légköre, a hol működő, hol megbénított önkormányzat, vagy a megyefőnök kénye-kedve szerint létező, vagy leváltott polgármester nem képviselhetette akadálytalanul Gyöngyös polgárságának érdekeit. Szerencsére a volt nemesurak az önkény miatt meg sem kísérelték az önkormányzat alávétését, vagy a „saját” polgármester állítását, vagy a meglévő befolyásolását. Az is tény, hogy „a vármegye nem szította a tüzet a gyöngyösiek ellen”, és szemet hunyt a 48-as érzelmű polgármesterek jelölésére – feltehetően a polgárság megnyeréséért.⁵¹

A gyakran megbénított és többnyire csonka létszámú önkormányzat mégis tette, amit tehetett – fejlesztette a várost. Ebben a törekvésében Földváry nem gátolta. Lehet, ma mosolygunk igyekezeteiken, de akkor ezek az önkormányzat lehető legnagyobb vívmányai voltak. A tanács folytatta összlakossági érdekszolgálatát. Befejezte a főbb utcák, terek kövezését, amit még 1848-ban elkezdtek Gyöngyösön. Szivattyús kutakat mélyítettek. Sorszámozták a házakat. Tűzoltó-fecskendőket vásároltak. Javították a börtönviszonyokat. Városszépítő bizottmányt alapítottak, amely fásította az utcákat, és középületeket csinosított. Az elért fejlődés ellenére ez az időszak, az önkényuralmi rendszer „nem nyerhetett ... Gyöngyös városában közmegelegedést, avagy szeretetet”.⁵²

A kiegyezés után

Bizonyára az 1866. évi Habsburg katonai és diplomáciai vereségek következményei készítették Földváry Jánost arra, hogy az éppen újraválasztandó gyöngyösi önkormányzat szimpátiáját megszerelve legalább itt feloldja a „status-ellenességet”.⁵³ Az előzőekben láthattuk, már korábban is sikertelen maradt az effajta kezdeményezése. Most meg a változó politikai helyzetben a gyöngyösiek már nem is fogadták Földváry közeledését. 1867. február 17-én Ferenc József kinevezte gr. Andrássy Gyula kormányát, a kormány előterjesztésére pedig március 31-én gr. Szapáry Gyulát a kettős megye főispáni helytartójának. Ez utóbbi személyi változás Földváry bukását jelentette.⁵⁴ A megyei önkormányzatot április 30-án választották újjá. Kitént, az 1861-ben megválasztottak közül most sokan bizalmat kaptak. Ez történt a május 16-án megválasztott gyöngyösi polgármesterrel, Főkövy Antallal is és az önkormányzat több tagjával is. (Az egri polgármester és a tisztikar választása május 23-án volt.)⁵⁵

A kiegyezés teremtette szabad politikai és társadalmi légkörben lezárult Gyöngyös eredeti törekvése, küzdelme, amit az önkormányzat pusztá létezéséért folytatott A 60–100 tagú városi tanács tevékenységében minőségi változás következett. Mivel megszűnt a létért folyó küz-

50 MOLNÁR József 1969. XXII.

51 MOLNÁR József 1969. XXII–XXIII.

52 HORNER István 1863. 41–42. és Spetykó Gáspár: Gyöngyös város ismertetése Vahot Imre Nagy Képes Naptára 1865-dik szököévre. Emich G. Kny., Pest, 1856. 195.

53 MOLNÁR József 1969. XXIII. az idézett hely jelölése nélkül

54 SZEDERKÉNYI Nándor 1893. 440–441.

55 MOLNÁR József 1969. XXIII. Egerre HML, V-425, az 1867. máj. 21–23-ig iratok. Sokban hasonlít CZÖVEK István 1993. 297–320.

delme – erejét, összefogását teljesen a köz érdekére fordíthatta: 1. Elképzeléseit hosszú távra tervezhette, hiszen a tagjai politikai hovatartozásuktól függetlenül össz-városi célokat fogalmazhattak meg. 2. Az alkotmányosság keretében a tanács akadálytalanul állíthatta a város érdekeit a csoportérdekek elé, összeegyeztetve a csoportérdekek érvényesülésével. 3. Mivel a képviselők erkölcsi és anyagi felelősségvállalással fogadták el megbízásukat, számonkérhették rajtuk döntéseiket megbízásuk lejárta után is. 4. Bevált az a gyakorlat, hogy eleinte gyöngyösi származáshoz, később 10 éves helybenlakáshoz kötötték a tisztségviselést.⁵⁶

Az 1867 utáni polgári korszakban nagy léptekkel bontakozott ki az a hazai szabad verseny kapitalizmus, amelyben Gyöngyös élete is fellendült. Bár az 1872-ben megszűnt céhrendszerrel összeomlott a város sokévszázados kisipara (a háziipara már 1867 előtt), ezt kiheverve elindult a közép- és kisipar lassú fejlődése, ugyanakkor borászata és kereskedelme országos jelentőségű lett. 1867-ben megalakult a Gyöngyösi Takarékpénztár Egyesület, 1870-ben a Gyöngyösi Takaré- és Hitelintézet, amelyek megalapozták bankéletét. 1870–1887 között 5 közeleti társaság, művelődési egyesület létesült, és a korábbi alapításúakkal már 10 volt a számuk. Akár a gazdasági, akár a társadalmi egyesületek tevékenységét figyeljük, a sajátos érdekek képviselete ellenére valamennyi törekvését a városért való együttműködés jellemezte. A '67-es nemzedék alapozta meg a fentebb említett önkormányzati együttműködésből az is imént bemutatott városi összefogásból kivirágzó – mindenki a városért elvet követő – lokálpatriotizmust.

A város érdekének első védelme-érvényesítése már 1867-ben elevenné vált. Éppen húsz évvel korábban, 1847. június 1-jén kérte a városi tanács a Központi Magyar Vasúti Társaságot, hogy a fővonalat Gyöngyösön keresztül vezesse, innen pedig egy fiókvonalat – valószínű a Mátrába.⁵⁷ Még 1867 februárjában is úgy volt, hogy Gyöngyös megkapja a fővonalat, ellenben novemberben már elvették tőle.⁵⁸ Főkövy polgármester minden összeköttetést felhasznált a gyöngyösi vasútügy érdekében. Mivel Egert is sújtotta a fővonal elvezetése, elsőként az egri polgármesterrel, Tavasy Antallal szövetkezett. Utána Heves Megye és a Jász Kerület Gazdasági Egyesületének támogatását szerezte meg, amelynek ő is tagja volt. November 22-től az itteni egyesületekkel sűrűn ostromolta a közmunka és közlekedési minisztériumot a fővonalért, aztán az országgyűléshez továbbította a város kérését. Az utóbbi Gyöngyös országgyűlési képviselőjén keresztül nyújtotta be.⁵⁹ Főkövy decemberben már I. Ferenc József közbenjárását kérte, segítse Gyöngyöst, hogy legalább a közelében vezessék a fő vasútvonalat. Még három évig tartott a város küzdelme – sikertelenül. 1870. március 15-én vasútvonalat, illetve vasútállomást avathatott Gyöngyös, de ez szárnyvonal lett, amely Vámosgyörknél a hatvani-miskolci vonalhoz csatlakozott.⁶⁰ A vasútügynek ezt a lezárását mégsem tekinthetjük kudarcnak, mert a szárnyvonala akkoriban az ország hasonló vonalai között az egyik legnagyobb teherforgalmat bonyolította le. A pálya jászvági továbbvezetése pedig Gyöngyöst vasúti záró csomóponttá emelte, amelyre a századfordulón további mátrai vonalakat tervezett.

Gyöngyös életének az 1870. év közigazgatási terén is fordulatot hozott. Az 1870: XLII. tc., majd a kiegészítő 1871: XVIII. és XXII. tc. és az 1886: XX., XXII. tc. (községi törvé-

56 MOLNÁR József 1969. XXIV–XXV.

57 KOVÁCS Béla 1989. 351., 862–16. k., 231.

58 Eger, 1867. febr. 28., 70. A Hatvan-miskolci vasútvonal hossza és Pesti Napló, 1867. nov. 10., 1. Gyöngyös.

59 Eger, 1867. nov. 28., 389. Gyöngyös, nov. 19.

60 Pesti Napló, 1870. márc. 17., 2. Reggeli kiadás. A gyöngyösi szárnyvonal megnyitása és Eger, 1870. márc. 24., 93. Zelemér: A Vámosgyörk-gyöngyösi szárnyvasút megnyitása

nyek) értelmében rendezett tanácsú város lett; legfőbb szerve a tanács, első tisztviselője Főkövy Antal polgármester; A főjegyző, aljegyző, tiszti ügyész, levéltárnok, választott és virilis tagok alkották az előljáróságot. 1872. január 1-jén hivatalba lépett a gyöngyösi járásbíróóság is.⁶¹

A kettős megye törvényes szétválásával egyidőben dűlőre jutott a megyeszékhely ügye is, amelyben a gyöngyösi tanács – erejét meghaladó igyekezettel vett részt. 1867-1876 között meg-megújuló erővel indult meg Eger és Gyöngyös versengése a megyeszékhely, illetve törvényszék, törvényhatóság megszerzéséért. Tény, a kettős megye szétválasztásának ügye, a megyerendezés mielőbbi megoldásra várt.

„A megyeszékhely ügye különösebben nem tartozott a gyöngyösi önkormányzat kérdéséhez” – írta a korszak társadalmi viszonyait vizsgáló egyik tanulmány szerzője –, csupán erőmérlegelés volt ahhoz, ha Eger megyei jogú város lesz, Gyöngyös miért ne legyen ugyanolyan.⁶²

Főkövy polgármester a leendő Heves, vagy Heves-Jász vármegye székhelyévé Gyöngyöst akarta előléptetni Kovách László országgyűlési háznagy és Pulszky Ferenc országgyűlési képviselő közbenjárásával. Főkövy meg is szerezte mindkettőjük támogatását az 1873. október 6-i, vámosgyörki tanácskozáson. A polgármester elgondolásához kapóra jött gr. Szapáry Gyula belügyminiszter december 1-jén benyújtott törvényjavaslata, amely igaz, országos horderejű volt, de közvetve Heves és Külső-Szolnok vármegye területrendezését is érintette.⁶³

Gr. Szapáryról Visontai Kovách László jegyezte meg, hogy belügyminiszterként Gyöngyös mellett döntött volna, hiszen az itteni székhelyű Heves Megyei Gazdasági Egyesületet „egyéni creatiojának” tekintette, tehát „szívbeli módon” „gyöngyösi ember” volt. Gr. Szapáry ugyanakkor Egeret is kedvelte, mert 1867-1869 között ott volt vármegyei főispáni helytartó, 1869-ben pedig királyi biztos. Ezért eleinte a belügyminiszter egyik város mellett sem állt ki.⁶⁴

1873/1874 telén az Eger és a Gyöngyös nevű hírlap mellett országos lap – Pesti Napló – is bekapcsolódott a székhelyvitába. 1874 januárjában az Eger éppen a Gyöngyös székhelyű, Gyöngyös nevű leendő megye Pesti Naplóban közölt érveit verte vissza: „(Az) országnak nem lehet érdekében a már ... megalkotott családi vasutak, családi törvényszékek és járásbíróóságok mellé még családi törvényhatóságokat is »kikerekíteni«.”⁶⁵ Az utóbbi gúnyos megjegyzés Kováchra vonatkozott, aki az országgyűlés háznagyaként legtöbbit szólt Gyöngyös érdekében.

A gyöngyösiek két érvet állítottak fel: 1. földrajzi, 2. néprajzi, társadalmi. „A megye székhelye a határok körzetének pontjaitól lehetőleg egyenlő távokra eső központot foglalja el.”⁶⁶ Ennek Gyöngyös jobban megfelelt, mint a Borsod vármegye határán települt Eger. „Gyöngyös és vidéke nemcsak a birtokos, hanem egyszersmind az intelligens osztálynak

61 CJH-MT, 1869–1871., Franklin T. Magyar Irod. Intézet és Kny., Budapest, 1896, 211–221., 280–293., CJH-MT, 1884–1886., Franklin T. Magyar Irod. Intézet és Kny., Budapest, 1897, 383–430. és Forgács, 57. Továbbá SEBŐK László, Ethei, 1881. 291., valamint Szabó László, Bárfai: A hatszázéves Gyöngyös, Városok Lapja, 1934. máj. 15., 276.

62 MOLNÁR József 1969. XXV.

63 Részletes feldolgozása: SUBA István 1993. 39–57.

64 MOLNÁR József 1969. XXVI.

65 Eger, 1874. jan. 8., 1. és Uo., 1874. jan. 15., 1. A megyerendezés kérdéséhez 1.

66 Gyöngyös, 1874. jan. 11., 1–2.

oly számát és tömörségét képes feltüntetni”⁶⁷ – hangzott a másik érv. Az egriek „székhely-sóvárnak”, „tények elferdítőinek” titulálták a gyöngyösieket, és leszögezték, „gazdálkodási szempontból lehetetlenség Gyöngyöst megyei központtá emelni”.⁶⁸ A két város vitáját Eger város képviselőtestületének Perczel Béla igazságügyi miniszterhez intézett, 1875. szeptember 5-én beterjesztett folyamodványa magasra izzította.⁶⁹ Utoljára a gyöngyösi székhely mellett 1876 nyarán jelent meg újságcikk.⁷⁰

Végül is a székhely ügyét Eger javára az 1875:XXXIII. tc. zárta le. Főkövy elismerte Eger elsőségét, de Gyöngyös másodvonalbeli visszaszorítását nem minősítette a közel fél-évtizedes törekvésének kudarcaként. „Mégmértettünk ... Tanulságul (annyit leszűrhetünk), hogy ... az ország megtudhatta, mily statust óhajtottunk. Mi meg azt, hogy még teljesebb odaadással kötelességünk fejlesztenünk, felemelnünk (Gyöngyöst) ...”⁷¹

Az események után Főkövy polgármesternek a tanács bizalmat szavazott. Ugyanakkor hiába kérte a képviselő-testület tagjait, vegyék tudomásul Eger jogát a törvényesen szétválasztott, illetve önállósított Heves vármegye székhelyéhez – harmincnégyen tovább is „az ügy elővezetését” kérték, és a vármegyéhez, onnan meg tovább, az országgyűléshez fellebbeztek. Az esélytelen fellebbezéssel Főkövy nem értett egyet, ezért idős korára hivatkozva lemondott. A képviselők egy része ugyanezt tette, de 1878. január 1-jén sértődötten még bejelentették, Gyöngyös tanácsa lemond a városi jogáról, és „Éljen Gyöngyös falu!” kiáltással kivonultak a tanácssteremből.⁷² Természetesen az önhatalmú, faluvá visszaminősítés eszméje megbukott. „Így kedves városunk valószínűleg város fog maradni a világ vége után is ... legalább néhány percig” – szúrta le a bölcs tanulságot a kortárs történetíró.⁷³

Főkövyt Horner Gusztáv követte, aki tovább bővítette a polgárság sorait, rajtuk keresztül a városi tanácsot. Polgármesteri éveiben ismét élénkült a város gazdasági és társadalmi életét tükröző közéleti aktivitás. Segítette a gyorsan beilleszkedő zsidóság általános érvényesülését, amelyhez még az elődje, Főkövy nyitott utat. Lehetővé tette a tehetős zsidóknak, mint virilistáknak (25-35 fő) a képviselő-testületbe jutását; sőt az évtized végén a városnak már két tanácsnoka került ki közülük.⁷⁴ Ezt ők lokálpatriotizmussal és bőkezű mecénás szerepléssel viszonyozták.⁷⁵ Horner a legnagyobb létszámú római katolikus, továbbá a református, evangélikus és ortodox vallású képviselő testületi tagok teljes bizalmát élvezte, valamint a zsidók mindenkorai támogatását.

Az 1881. évi tisztújításon Csomor Kálmánt választották polgármesterré. Csomor szinte minden téren segítette Gyöngyös fejlődését. Megépíttette a bene-parádi utat, amely megalapozta a Mátra idegenforgalmát. A gazdasági egyesülettel meteorológiai állomást nyitott Gyöngyösön. Megszervezte a város tiszt-állatorvosi állását. Segítette a harmadik

67 Gyöngyös, 1874. jan. 18., 1–2.

68 Eger, 1874. jan. 29., 1–2. A megyerendezés kérdéséhez III., továbbá Uo., 1874. júl. 30., 1. és szept. 24., 1. Földváry Kálmán: A megyei székhely kérdéséhez.

69 Pesti Napló, 1875. okt. 27., 3–4. Esti kiadás. Babics István: A törvényszékek reductiojához és Pesti Napló, 1875. nov. 13., 1–2. Babics István: Kovách László úrnak

70 Pesti Napló, 1876. máj. 31., 2. Reggeli kiadás. A területrendezés

71 MOLNÁR József 1969. XXV–XXVI. az idézett hely jelölése nélkül. Vö.: Pesti Napló, 1875. okt. 1., 2. Reggeli kiadás. Pesti Napló, 1875. okt. 6., 2. Reggeli kiadás. A törvényszékek reductiojához

72 SEBŐK László, Ethei, 1881. 301. és MOLNÁR József 1969. XXXVI.

73 SEBŐK László, Ethei, 1881. 301.

74 BACHÓ László, Dczséri, 1941. 74., 84. és MOLNÁR József 1969. XXVII. idézi Székely Jenő: A zsidóság Gyöngyösön. Kézirat, Gyöngyös, 1920? továbbá SÓS Endre 1944–5704. 129.

75 FORGÁCS Ferenc 1929. 55. és MOLNÁR József 1969. XXVI.

pénzintézet, a Gyöngyösi Bank Rt. alapítását. Folytatta az 1880-ban aszfalttal borított utcák és terek mentén a járdák építését. Kezdeményezte a Nemzeti Ünnepek Rendező Egyesület megalakítását (1881).⁷⁶ Félévtized gyümölcsöző munkája az önkormányzatnak és Csomornak tekintélyt szerzett. Csomor népszerűsége akkorára nőtt, hogy az egyik helybéli lap 1885 októberében a 20. század leendő magyar miniszterelnökének titulálta a Gyöngyös város száz év múlva című, terjedelmes, szatirikusan túlzó közleményében.⁷⁷ Ha viszont 1985-ben Csomor lesz a kormányfő, akkor Gyöngyös az ország fővárosa, sőt világváros.

A gyöngyösi polgármester tevékenységére a vármegye is felfigyelt, mivel több hasznos közigazgatási javaslatot is benyújtott Heves megye két városa önkormányzati jogainak bővítésére. Neve országosan 1885/1886 telén vált ismerté a községek rendezéséről szóló törvényjavaslat elleni mozgalom idején. A mozgalmat Nagybecskerek (ma Zrenjanin, Jugoszlávia) polgármestere indította, amelyhez 1886 elején már 77 város, köztük Gyöngyös első embere is csatlakozott. A rendezett tanácsú városok február 25-én, Budapesten megnyitott értekezletén a polgármesterek Csomor Kálmánt bízták meg a törvényjavaslat és annak hiányainak ismertetésével. Csomor a 8 tagú javaslattevő bizottság nevében háromrészes előterjesztésben ismertette észrevételeit és javaslatait. Különösen sokat foglalkozott a rendezett tanácsú városok jövőjével, fejlődésük különféle lehetőségével. Kiállt a polgármesterek választása mellett, és ellenezte a kinevezésüket: „Azti hiszi – hangsúlyozta a tanácskozás egyik tudósítója – sokkal kellemesebb bárkire is, ha a nép bizalmából foglalhatja el polgármesteri állását, nem pedig kinevezés útján”.⁷⁸ Csomor demokratizmusa még a javaslattevő bizottsággal szemben is kitűnt, amint a bizottság a választási jogot bizonyos műveltségi szinthez akarta kötni: „A néptől nem kell elvenni (a választási) jogot, ... mert talán a műveltség alacsonyabb fokán áll. Ha ezt tapasztaljuk, a nép művelésére kell törekednünk.”⁷⁹ Megjegyzem, az induló gyöngyösi munkásmozgalommal szemben Csomor ugyanígy megértő volt.⁸⁰

Az 1880-as évek közepétől a város és önkormányzatának összehangolt fejlesztő törekvése megtorpant. Igaz, 1886. március 14-én Csomor még Gyöngyös kiemelkedő szociális sikereként megnyithatta a Paulai Szt. Vince leányai gondozására bízott elesettek menházát, de június 17-én már a városban és a környéken évek óta dühöngő filoxéra-vész végős szakaszról tájékoztatta Nékám Ede rendőrkapitánnyal a vármegyét.⁸¹ Az említett megtorpanást ez a természeti katasztrófa idézte elő. Összeomlott Gyöngyös sok évszázados fenntartó ereje, szőlészete-borászata és az arra alapozott kereskedelem.

Csomor polgármester minden erejét a vész következményeinek felszámolására fordította. 1882-ben létrehozta a Gyöngyösi Phylloxera Bizottságot, amely hozzáfogott a károk felméréséhez, 1885/1886-tól az elpusztult szőlőterületek oltványszőlőkkel újratelepítéséhez. Az előjáróság bevonásával 1887-ben kidolgozta Gyöngyös 4 éves szőlőtelepítési tervét

76 MOLNÁR József 1964. 53.

77 Gyöngyösi Lapok, 1885. okt. 22., 1–3.

78 Pesti Napló, 1886. febr. 25., 1. Esti kiadás. A rendezett tanácsú városok értekezlete.

79 Pesti Napló, 1886. febr. 26., 1. Esti kiadás. A rendezett tanácsú városok értekezlete

80 Mátra Múzeum, Történeti Adattár, Sándor László: A gyöngyösi céhek és ipartársulatok. Kézirat, Gyöngyös, 1962 és GYVT V. B. P. i. 1848/1849-1950. ipartestületi levelek. Gyöngyös, 1886. máj 11., Az iparosmunkások és segédek szakcsoportjainak mikéntje és felsorolási íve

81 Gyöngyös, 1886. márc. 21., 1-6. A menház megnyitása és HML, Phylloxera pusztítása, Vegyes ügyiratok, 1886-VIII/19., 4905–885. Ki. E., 1767/R. 886. sz., Gyöngyös, 1886. jún. 17.

(utóda, Balogh Gyula erre alapozta a város 15 éves rekonstrukciós tervét), amely talpra állította a szőlészetet-borászatot.⁸²

1887. május 15-én Hanák Kolossal és barátaival megalapította a Magyarországi Kárpát Egyesület Mátra Osztályát, amely a gyöngyösi és mátrai idegenforgalom szervezője lett, valamint a Mátra Múzeumot. Az utóbbival a szellemi élet fellendítését tűzte célul.⁸³ Május 21-én Jókai Mórt fogadta Gyöngyösön.⁸⁴

Amikor 1889-ben Csomor Kálmán leköszönt polgármesteri tisztjéről, a város képviselő-testülete jegyzőkönyvi köszönettel ismerte el áldozatos munkáját. A jegyzőkönyvet elsőként utóda, Balogh Gyula írta alá.⁸⁵

Utószó

1887-tel négyévtizedes küzdelmes időszakot zárt Gyöngyös önkormányzata. Korábbi keletű törekvései sorra megvalósultak, és a város eredményei gazdasági, társadalmi vonatkozásban egyaránt kiemelkedtek. Gyöngyös a filoxéra csapásából 1887-ben újjáéledt, mert az önkormányzat és a polgármester tervével a lakosság egyetértett. A polgárok pedig, ha zökkenőkkel is, de társakká váltak a város felemelkedéséért folytatott küzdelemben. Hetvenkét év távlatából, 1959. március 1-jén a városi tanács v. b. elnöke, Varga Ferenc ekképp méltatta a hajdani önkormányzat és Csomor polgármester érdemét, amikor az 1887. évi szőlőrekonstrukciós tervről szól: „Csomor és társai akkor nagyot és maradandót tettek. Tervükkel a város szőlőgazdaságának második alapítóivá váltak. Méltó utódai az első alapítóknak, akik még az Árpádok idején meghonosították erre felé a szőlőkultúrát.”⁸⁶ Mi ehhez – közel száz év távlatából – hozzáfűzhetjük, amit az önkormányzat addig elért, és megtervezett a következő évekre, azért teljesülhetett, mert voltak folytatói. Felelősségteljes városvezetők követték a Csomorral záródó nagy nemzedéket. Dr. Puky Árpád, a két világháború közötti, kiemelkedő tehetségű polgármester 1939-ben ekképpen jellemezte elődeit: „Csomor Kálmán a filoxéra-pusztításból, Balogh Gyula a közélet zavarából, Kemény János a tűzhalálból mentette ki Gyöngyöst, és jelölte meg azt az utat, amelyen húsz éven át vezettem a várost.”⁸⁷

Csomor Kálmán idejével zárom vizsgálódásom időszakát. Ő volt az, aki megnyitotta azokat az éveket, amelyeket a „polgármesteri triász korszakaként” ismerünk.

Irodalom

Rövidítések

c. című

GYVT V. B. P. i. Gyöngyös Város Tanácsa Végrehajtó Bizottságának levéltára,
Polgármesteri iratok

-
- 82 MOLNÁR József 1969. XXX. idézi Csomor Kálmán: Javaslat szőlészetünk érdekében. Kézirat, Gyöngyös, 1887. aug. 19.
83 BACHÓ László, Dezséri 1938. 30–31.
84 Molnár XXXI. idézi a képviselő-testületi jk. 1889. dec. 2-i kivonatát.
85 Molnár XXXI. idézi a képviselő-testületi jk. 1889. dec. 2-i kivonatát.
86 Gyöngyösi Mátra Kincse Mg. Termelőszövetkezet i., A Dimitrov Mg. Tsz. iratai. Az 1959. márc. 1-ji alapító ülés jkve, Varga Ferenc v. b. elnök megnyitó beszéde. Gépelt teljes anyag, 1–2.
87 MOLNÁR József 1969. XXXII. az idézett hely jelölése nélkül.

HML Heves Megyei Levéltár
HL Hadtörténeti Levéltár
jk. jegyzőkönyv
K. Kiadó
Kny. Könyvnyomda
Ny. Nyomda
OL Magyar Osztályos Levéltár
rov. rovat
szerk. szerkesztette
Uo. Ugyanott
Uő. Ugyanő
v.b. Végrehajtó Bizottság
v.b. végrehajtó bizottság

- BACHÓ László, Dezséri
1938 A Gyöngyösi Kaszinó Egyesület története. Gyöngyös
- BACHÓ László, Dezséri
1939 Gyöngyös város 1848/49-ben. Vác
- BACHÓ László, Dezséri
1941 A zsidóság... Gyöngyösön 1919-ig. Vác
- CZÖVEK István
1993 Az önkényuralom és a dualizmus kora. Nyíregyháza
- CSOMOR Kálmán
1896 A Hevesvármegyei Gazdasági Egyesület története 1858–1895. Gyöngyös
- FORGÁCS Ferenc
1929 Gyöngyös története. Gyöngyös
- HERMANN Róbert
1995 Megtorlás Heves és Külső-Szolnok vármegyében 1849–1951. Budapest
- HORNER István
1863 Gyöngyös városának történeti... Pest
- KOVÁCS Béla (szerk.)
1989 Gyöngyös város becsületes tanácsa elhatározta. Eger
- MÁTRAI Sándor
1911 Sándorházi és nagyváradai Jakab Mihály Gyöngyös város első polgármestere...
Eger
- MISÓCZKI Lajos
1978 Heves megye gazdasági és társadalmi helyzete az abszolutizmus idején. Eger
- MISÓCZKI Lajos
1981 A Heves megyei szegényparaszti és munkásmozgalom kezdeti szakasza
1849–1867. Eger
- MISÓCZKI Lajos
1995 Kossuthi hagyományok továbbélése Heves megyében... Eger
- MOLNÁR József
1964 Csomor Kálmán polgármester... Budapest
- MOLNÁR József
1969 Adalékok Gyöngyös és vidéke történetéből. Kézirat. Budapest

- NAGY József
1978 Eger története. Budapest
- OROSZ Ernő
1909? Heves vármegye története. Budapest
- SEBŐK László, Ethei
1881 Gyöngyös és vidéke története. Gyöngyös
- SÓS Endre
1944 A gyöngyösi zsidók útja. Budapest
- SPETYKÓ Gáspár
1856 Gyöngyös város ismertetése. Pest
- SUBA István
1993 Egy meghiúsult törvényhatósági területrendezési javaslat. Eger
- SZABÓ László, Bártfai
1937 A földesurak befolyása Gyöngyös életére és gazdasági fejlődésére. Gyöngyös
- SZEDERKÉNYI Nándor
1893 Heves vármegye története IV. Eger
- SZÚCS Gyula
1930 Gyöngyös város története. Gyöngyös

Lajos Misóczki

Angaben zu den Selbstverwaltungsbestrebungen von Gyöngyös zwischen 1847–87

Die Vorkämpfe gingen zur Zeit der bürgerlich-liberalen Kämpfe der ungarrischen Reformzeit los.

Die im April 1848 verabschiedeten Gesetze machten Gyöngyös zur Zeit der revolutionären Verteidigungskämpfe zum freien Marktflecken, wodurch ihr seit 1334 bestehender Status als Marktflecken unter Obhut des Gutsherrn ausgelöscht wurde. Dem entsprechend wurden die Vertreter der örtlichen Selbstverwaltung bei der Generalversammlung am 26sten Juli 1848 gewählt bzw. beauftragt. Neben der bürgerlichen Selbstverwaltung bekam Gyöngyös auch das Recht eines Wahlbezirks und durfte im Sommer ein erster Instanz-Gericht aufstellen. Die Selbstverwaltung, an der Spitze mit dem Bürgermeister Mihály Jakab, begann mit der Aufstellung der Freiwilligen mit deren Einsatz im Kampf, und mit der Verrichtung der Erbablösung der Stadt. Der Bürgermeister und das Verwaltungsgremium schafften mit ihren öffentlichen Anordnungen viel Mängel und Misstände ab.

In den Anfangsjahren der Willkürherrschaft durften die aus der Verborgenheit zurückgekehrten, die benachteiligten Selbstverwaltungsmitglieder keinerlei Würde annehmen. Die Amtsverwaltung war gelehmt, die Beauftragten der Stadt protestierten nur wegen der Erbablösung vor dem Kaiser, nach dessen Einschreitung wurde am 16ten Oktober 1852 endlich die Gebundenheit an den Gutsherrn aufgehoben, und Gyöngyös wurde auch in der Praxis zum freien Marktflecken.

Die Neuorganisierung der Selbstverwaltung fand 1854 statt. Die Mitglieder, den Anweisungen des örtlichen Kreischefs und des Komitatenchefs trotzend, ergriffen nur in öffentlichen Angelegenheiten der Stadt Massnahmen. 1861 traten sie von ihren Ämtern zurück. Deshalb stellte der Statthalter des Obergespanes die Tätigkeit der Selbstverwaltung von

Gyöngyös ein, und liess den Bürgermeister Antal Főkövy und dessen Nachfolge Antal Simonyi ab danken.

In der bürgerlichen Era nach dem Ausgleich 1867 wurde die Selbstverwaltung wieder zum Initiator in der Leitung der Angelegenheit der Stadt. Sie unterstützte die Gründung der wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Organisationen. Allein die Durchführung der Eisenbahnhauptlinie durch die Stadt erreichte sie nicht. 1871/72 wurde Gyöngyös zur Stadtgemeinde. Am 1-sten Januar 1872 begann das Bezirksgericht seine Tätigkeit. Erfolgreiche Stadtführer verhandelten schon über die Versetzung des Komitatsitzes nach Gyöngyös.

Die Einwohner der Stadt hatten besonders erfolgreiche Jahre dem Bürgermeister, Kálmán Csomor zwischen 1881-1886 zu verdanken. Csomor befestigte nicht nur die Errungenschaften seiner Vorgänger, sondern führte die Selbstverwaltung zu einem bis dahin nicht erfahrenen öffentlichen Erfolg.

MISÓCZKI LAJOS
Eszterházy Károly Főiskola
H-3300 Eger
Eszterházy tér 1.